

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Ұлттық ғылым академиясы
А.Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институты

Филология ғылымдарының докторы, профессор
БағданҚатайқызы Момынованың
60 жылдық мерейтойына арналған
«ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ТІЛ БІЛІМІНІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘЛЕУЕТІ»
атты халықаралық ғылыми-теориялық конференция

МАТЕРИАЛДАРЫ

26-27 қазан, 2017 жыл

МАТЕРИАЛЫ

международной научно-теоретической конференции
«ИННОВАЦИОННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ СОВРЕМЕННОГО
КАЗАХСКОГО ЯЗЫКОЗНАНИЯ»,
посвященной 60-летию доктора филологических наук, профессора
Момыновой БагданКатайқызы

Алматы, 26-27 октября 2017 г.

MATERIALS

of International scientific-theoretical conference
«INNOVATIVE POTENTIAL OF THE MODERN KAZAKH LINGUISTICS»
dedicated to the 60th anniversary
of the Doctor of Philological Sciences, Professor
Bagdan Momynova

Almaty, October 26-27, 2017

Алматы
«Арыс» баспасы
2017

1. Момынова Б. Қазақ әдеби тілінің тарихы: оқулық. – Алматы: Қазақ университеті, 2011. – 283 б.
2. Балакаев М. Қазақ әдеби тілі – Казахский литературный язык. – Алматы: Дайк-Пресс, 2007. -472 с.
3. Сыздықова Р. Қазақ әдеби тілінің тарихы (XV-XIX ғасырлар): Көптомдық шығармалар жинағы. – Алматы: «Ел-шежіре», 2014.
4. «Профессор Ә.Құрышжанұлы және түркі дүниесі: Тіл. Тарих. Руханият» атты халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары: - Алматы: «Қыздар университеті» баспасы, 2015. – 402 б.
5. Исаев С. Қазақ тіл білімінің мәселелері. – Алматы: «Абзал-Ай» баспасы, 2014. – 640 б.
6. Келімбетов Н. Көркемдік дәстүр жалғастығы (Ежелгі түркі поэзиясы және қазақ әдебиеті бастаулары). Зерттеу. Астана «Елорда», 2000 ж. – 288 б.

А. Фазылжанова

заместитель директора Института языкознания имени Ахмета Байтурсынова, кандидат филологических наук

БЕЗ ЯЗЫКА НЕТ НАЦИИ, НЕТ ГОСУДАРСТВА

Для казахского языка смена алфавита – это не механическая замена графической системы, а кардинальное реформирование национального письма.

Мудрое решение Президента

Еще в 90-е годы XX века, когда тюркоязычные страны постсоветского пространства приступили к переходу на латинскую графику, в Казахстане также начались обсуждения реформы письма. Инициатором этого вопроса выступил лингвист, академик, доктор филологических наук, экс-директор Института языкознания имени Ахмета Байтурсынова Абдуали Кайдаров. Глава государства Нурсултан Назарбаев еще в те годы целенаправленно приступил к подготовке языковой реформы, однако в 90-е годы страна к этому еще была не готова. На тот момент Президент принял очередное мудрое решение, приостановив перевод казахского письма на латинскую графику. Во-первых, введившие реформы Узбекистан и Азербайджан на тот тяжелый кризисный момент столкнулись с разного рода серьезными проблемами, которые необходимо было учитывать и изучать. Во-вторых, внутри самого Казахстана существовал ряд проблем, которые также препятствовали переходу на латинскую графику. Помимо экономических трудностей, были и технические сложности.

Все же, ключевым моментом является то, что страна медленно, но верно двигалась к этим реформам. Эта тема неоднократно поднималась в СМИ, стала предметом споров и обсуждений среди широких слоев населения. О необходимости углубленного изучения вопроса и подготовке к переходу на латинскую графику на всех диалоговых площадках с начала нового тысячелетия неоднократно говорил Глава государства. Новой отправной точкой стало Послание Президента народу Казахстана в 2012 году, в котором он назвал конкретную дату – 2025 год. К этому времени страна уже должна полностью перевести алфавит государственного языка на латинскую графику. Научными исследованиями кардинального реформирования казахского письма все эти годы занимался Институт языкознания имени Ахмета Байтурсынова. За это время нам удалось собрать внушительный объем научных

знаний по мировому опыту смены алфавитов, лингвистическим, психологическим, педагогическим, когнитивным основам разработки нового алфавита, критериям и принципам эффективности алфавита, особенностям орфографирования казахских орфограмм на латинице, а также статистическим характеристикам каждого казахского звука в современных текстах. Если бы тогда, в 90-е годы мы все же перешли на латиницу, я больше чем уверена, что мы бы столкнулись с весьма сложными проблемами. Помимо экономических трудностей и социальной напряженности, нам трудно было бы за короткий срок перевести на новую графику все наше культурное наследие, ведь в те годы компьютерные технологии не были такими развитыми как сейчас. Сегодня же такой проблемы нет. К тому же подробно изучен зарубежный опыт, учтен и опыт Казахстана 1929-1940 годов, подготовлены кадры по IT, проведены научные исследования. И сквозь годы мы вновь и вновь убеждаемся в мудрости решения нашего Президента.

Главные цели и задачи

«Зачем реформировать письмо, оно не было безграмотным» - такое мнение уже редко, но все же звучит. И ответ на этот вопрос у лингвиста один: чтобы возродить иммунные механизмы языка, необходимо создать такие инструменты, при помощи которых он посредством своего собственного национального алфавита смог бы адаптировать все входжения извне на собственный лад. Иначе язык перестанет осваивать чужеродное и превратится в калькированный, а с таким языком сознание нации не будет развивать общегосударственную идентичность. Таким образом, без здорового языка нет нации, нет государства.

Для казахского языка цель смены алфавита – это не механическая замена графической системы, а кардинальное реформирование национального письма через разработку и создание: 1) современного национального алфавита на основе латиницы; 2) новых креативных правил правописания – орфографирования исконно казахских и заимствованных слов на основе единого национального стандарта письма; 3) новых механизмов адаптации на письме иноязычных заимствований, на основе возрождения и модернизации традиционных способов их освоения. Необходимо акцентировать внимание на сформировавшихся за годы независимости новых проблемах стандартизации и кодификации на письме. Речь идет о заимствованиях уже непосредственно с английского языка, о лексике старописьменного казахского языка, возродившейся в связи с ростом религиозного сознания, о современных инновациях, сформированных ресурсами самого национального языка и новых ономастических единицах. Таким образом, основной фактор перевода казахского письма на латиницу – лингвистический, для нас, ученых, в этом нет никакой политики.

Смена алфавита нужна для восстановления и модернизации механизмов адаптации иноязычных слов. Иммунные механизмы языка – основной фактор витальности, т.е. жизнедеятельности национального языка, если таковые не восстановятся, то смысла от реформы будет мало. Потому что без них носитель **языка** заимствования пишет и произносит по правилам правописания и говорения чужого – донор-языка. И если донор-язык имеет специфику быть основным каналом «доставки информации извне» в силу исторических, политических и других обстоятельств, как, например, русский для казахского языка, то, таким образом, рецепиенту-языку (казахскому) в скором времени угрожает креолизация, потеря собственной самобытности, а значит потеря его носителями собственных национальных кодов восприятия, обработки, порождения, трансформации и

МАЗМҰНЫ

I ҒАЛЫМ ЖОЛЫ

Сағындықұлы Б. Профессор Б.Қ. Момынова және қазақ тіл білімінің өзекті мәселелері мен жаңа бағыттары.....	4
Тасымов А. Адалдығымен, кішіпейілдігімен аяулы.....	9
Шалабай Б. Шәкәрім шиырларын шарлау	10
Сағындықұлы Бекен. Б.Момынова: салааралық ілім мәселесі.....	12
Әлісжанов С.Қ. Журналистерге жол сілтеген еңбек (немесе газет сөзінің қыр-сыры).....	15
Манкеева Ж. «Шәкәрім әлемінің» тілдік бейнесі.....	17
Жақыпов Ж.А. Тілтанушы қарымы	21
Сабыр М. Ұлттық кодты тілден іздеген ғалым	25
Күдерінова Қ. Тіл тарихын зерттеуші ғалым көп емес	27
Жаңабекова А.Ә. Қазақ тіліндегі парадигматикалық және синтагматикалық қатынастар (Профессор Б.Момынова еңбектері бойынша).....	31
Құлжанова Б. Майталман ғалым, ұлағатты ұстаз.....	36
Саткенова Ж.Б. Ұлағатты ұстаздың дара жолы.....	38
Акимбекова Г.Ш. Ұлағатты ұстаз.....	40
Ибраимова Ж.Н., Дүйсебекова Ж. Шәкәрім Құдайбердіұлының шығармашылығына қазақ әдеби тілінің тарихи парадигмасынан орын берген ғалым.....	42
Зейнолдина Н.О. Тіл ғылымын ту еткен ғалым-ұстаз.....	46
Зиноллаева А. Қазақ әдеби тілі тарихының теориялық мәселелері профессор Б.Момынова зерттеулері негізінде.....	47

II ҚАЗАҚ ӘДЕБИ ТІЛІНІҢ ТАРИХЫ:

жаңа пайымдаулар, тың ізденістер

ҚАЗАҚ МЕДИАЛИНГВИСТИКАСЫ:

БАҚ тілілатын қарішті қазақ жазуына көшу және емле ережелерін жетілдіру

ҚАЗАҚ ТЕРМИНОЛОГИЯСЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ:

терминтаным, терминжасам

Ақбұзауова Б. Бақ материалдарын аудару ерекшеліктері: коннотаттық мағыналарды талдау негізінде.....	53
Ауелбекова Ш.Е. Қазақ тілінің латын әліпбиіне көшуі және түркі әлеміндегі рөлі.....	57
Әпес Ғ. Халел Досмұхамедұлының оқулықтары – мәдени-педагогикалық мұра (зерттеуге бағдар)	60
Әміров Ә.Ж., Досанов Б.И. Терминологиялық үрдістердің кейбір ТМД елдеріндегі көрінісі.....	65
Калматова В.М. Влияние литературного перевода на поэтическое мастерство Суеркула Тургунбаева.....	71
Куталмыш С.Л. Основные вопросы, требующие разрешения при создании новоготализированного алфавита.....	75
Қажыбаева Ж.К., Келгембаева Б.Б. «Қыз бен жігіт айтысы» жанрының тарихы мен поэтикасы.....	78

Сабыр М., Жексенғалиев Б. Мәңгілік тілге бастар жол – тілдің табиғи болмысын сақтау.....	82
Сағанаева Г.Б. Терминнің жіктелуі туралы.....	86
Таңатарова А.Х. Ислам дәуіріндегі қазақ әдеби тілінің мәні мен ерекшеліктері.....	90
Фазылжанова А. Без языка нет нации, нет государства.....	94

III ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ТІЛІ: лексика, синтаксис, фонетика-фонология мәселелері ТҮРКІТАНУ, ТАРИХИ-САЛЫСТЫРМАЛЫ, САЛҒАСТЫРМАЛЫ ТІЛ БІЛІМІНІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Жаң Дин-джиң. Қазақ тілінің екі дәрежелі грамматикалық бірліктері.....	102
Абдулханова М. Тәжікстаннан келген қазақтардың тіліндегі фонетикалық ерекшеліктер	106
Ертарғынова А.Е., Әлімхан А.Ә. Поэтикалық ономастика – ономастика ғылымының өзекті саласы	111
Күзекова З.С. Бұйрық мәнді сөйлемдердің мағынасы.....	115
Маралбек Е. Мөлшер категориясын зерттеудің логика-семантикалық тәсілдері.....	119
Мадиева Г.Б. Оразвитии когнитивной ономастики и методики когнитивного картирования в ономастике.....	131
Мұсабаева Ұ.К. Екі негізді сөйлем – түпкі және басты синтаксистік тұлға.....	136
Рахман Г. Қытай қазақтары тіліндегі материалдық лексика көркемдеуіш құрал ретінде	138
Сағындықұлы Б. Архесиллабтарды (түбіртектерді) айырып-ажыратудың жаңа тәсілдері.....	142
Солтанбекова Ш.М., Алимхан А.А. Қазақ антропонимдерінің мағыналық сипаты.....	148
Таласпаева Ж.С., Ерсайнова А.Б. Б. Мұқайдың «Өмірзая» романындағы соматикалық фразеологизмдердің қолданысы.....	151
Өтепова Ж.С. Қазақ тіліндегі көне сөздердің зерттелуі.....	157
Gumru Şehriyar. Bağimsizlikten sonra azerbaycan`da kardeş türk halklari folklorunun öğrenilmesi meselesi (Задачи изучения фольклора братских тюркских народов в Азербайджане после приобретения независимости.....	160
Elnarə HÜSEYNQIZI (ƏMİRLİ).Azərbaycan əfsanə və rəvayətlərində didaktikli.....	170
Naile Asker. Ağbaba-Çıldır-Ahıska Aşık Muhiti ve Ustad Sanatkar Hasta Hasan.....	174

IV СТИЛИСТИКА ЖӘНЕ МӘТІН ТЕОРИЯСЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Абиев Б.М. Освоение и осознание социальной значимости в публицистике.....	181
Айтбенбетова А.Қ. Қайталама сөздер мен бірыңғай мүшелердің стильдік қызметі.....	186
Әлісжан С.Қ. Ғылыми стиль – ғылыми мәтін – ғылыми дискурс: ұғымдарды нақтылау мәселесіне	189